

Historien och nuet

Krig och historia har ett intimt men notoriskt dåligt förhållande till varandra. I krigstid behandlas historien ofta å ena sidan med stundtals otillbörlig vördnad medan å andra sidan de historiska lögnerna och förenklingarna haglar tätt. All historia är samtidshistoria, hävdade den italienske filosofen, historikern och politikern (bland annat) Benedetto Croce. Det är ett uttryck de flesta historiker känner till. Oavsett avståndet i tid till det som studeras, menade Croce, ligger ett praktiskt behov i den nuvarande situationen till grund för varje historisk bedömning. I verkligheten är historien alltid hänvisad till det nu i vilket dess fakta resonerar.¹

I detta nu finns det en stor efterfrågan på historiska tolkningar med utgångspunkt i samtidens händelser. Sedan den ryska invasion av Ukraina den 24 februari 2022 har bokförlag dammat av och tryckt nyttgåvor av böcker om Ukrainas historia och det går i skrivande stund knappt att läsa nyheter, sätta på radion eller öppna mobilen utan att mötas av historiska referenser, i form av allt från säkerhetspolitiska analyser som tar avstamp i förflutna (kalla) krigserfarenheter till diskussioner där dagens ryska krigsretorik liknas vid svensk krigspropaganda på 1600-talet. Nuet's händelser och personer jämförs flitigt med olika historiska ögonblick och aktörer. Det praktiska behovet av historia i den nuvarande situationen, för att tala med Croce, yttrar sig till och med i konkret, materiell bemärkelse: det förflutna dammas bokstavligen av när intresset för att återställa gamla skyddsrum ökar.

1. Benedetto Croce, *La storia come pensiero e come azione* [Historia som tanke och handling] (Bari 1938) s. 5.

Utöver att ge det förflutna ny relevans för en bredare allmänhet åtföljs kriget också av en hel del bekymmersamt historiebruk. Mest iögonenfallande är förstås hur Vladimir Putin använt en förvrängd framställning av det förflutna för att motivera en invasion, men även andra sätt att framställa historien är problematiska. Med en stridsvagn på omslaget under rubriken "The Return of History" väckte till exempel *Times Magazine* (14/21 mars 2022) det i sig tvivelaktiga intrycket av att krig är historia, och gav samtidigt röst åt en föreställning om historiens återkomst som något olycksbådande, som om ett begraven förflutet återuppstått från de döda för att hemsöka oss.

Även om den bilden kan te sig harmlös i jämförelse med ett rent historieförfalskande tyder den på en syn på historisk utveckling som en lagbunden, framåtskridande process. Enligt Karl Popper – en annan filosof som liksom Croce upplevt både krig och fascism på nära håll – är det en uppfattning som är allt annat än oskyldig. Med en sådan historicism, i Poppers definition av ordet, får historien inte bara en förklarande utan även en föreskrivande roll. Myten om ursprung och öde, så tydlig i Putins retorik, kopplar Popper till uppkomsten av totalitarism.²

Just med tanke på att Vladimir Putin framställer historien som normativ är det förstaeligt att stor möda läggs på att vederlägga felaktigheterna i hans bild av det förflutna. Samtidigt måste historiker vaka för att inte bekräfta det underliggande antagandet att historien – om den berättats rätt – skulle kunna rättfärdiga nutida agerande och på så sätt slå sig ner vid det bord Putin har dukat. Att få utrymme för sådana nyanser i media är dock inte alltid lätt.

Vilket ansvar vi som historiker har att göra våra röster hörda för att korrigera och nyansera felaktiga eller förenklade uppgifter som sprids i samhället, och hur vi bäst kan göra det, är frågor som historiker diskuterar återkommande.³ Jag vill här slå ett slag för *Historisk tidskrifts* debattsidor som ett utmärkt forum för den här typen av grundläggande, för historiker ständigt aktuella diskussioner. Som redaktör välkomnar jag debattinlägg om historia som kräver mer utrymme för eftertanke och nyans än andra medier kan erbjuda. Debattinlägg i *Historisk tid-*

2. Karl Popper, *The Open Society and Its Enemies*, vol 1: The Spell of Plato [först publicerad 1945] (London & New York 2005) s. 3–6.

3. Se till exempel David Ludvigsson & Martin Åberg (red.), *Historikern i samhället: Roller och förändringsmönster* (Möklinta 2021).

skrift når ut till ett stort antal forskare, studenter, lärare och andra historieintresserade. Samtidigt vill jag påminna om att Svenska Historiska Föreningen numera har ett kompletterande forum för sådant som är mer dagsaktuellt och kanske tarvar en snabbare publicering än *Historisk tidskrift* kan erbjuda: en aktiv hemsida som välkomnar blogginlägg. Den som är intresserad av att nyttja denna tillgång gör bäst i att kontakta föreningens webbmästare Anna Friberg. Ett tätt samarbete oss emellan betyder att den som publicerar en längre text i *Historisk tidskrift* numera även erbjuds möjligheten att skriva ett kortare blogginlägg om texten i samband med att den publiceras. På så sätt kan mediernas olika fördelar kombineras och det snabbare bidra till det långsammare synlighet.

Jag vill i denna min tredje redaktionella inledning också slå ett slag för två avdelningar i *Historisk tidskrift* som skapats av min företrädare Bo Eriksson: Bild i perspektiv och Utblick. Inga bidrag infördes under dessa rubriker under 2021, och jag vill därför uppmärksamma hugade skribenter på dem. Avdelningen Utblick har tidigare framför allt innehållit betraktelser om historievetenskap i ett annat land eller en viss forskningsinriktning, men alla texter som erbjuder insyn i något som är relevant för historiker men kanske ligger lite vid sidan om de flesta svenska historikers vardag tas i beaktande. Sådana utblickande texter kan vara av varierande längd men bör inte överstiga tio trycksidor. Bild i perspektiv inbjuder till att i kort essä-format (cirka fem trycksidor) göra en historisk reflektion med utgångspunkt i en bild. I detta häfte diskuterar Emma Rosengren i denna avdelning den satirteckning som även pryder häftets omslag. Ingen av oss hade när vi planerade in bidraget förutsett den plötsliga aktualitet bilden fått.

Vad *Historisk tidskrift* publicerar är beroende av vilka manuskript som kommer in för bedömning och detta häfte har, helt oplanerat, fler bidrag som kan tolkas som dagsaktuella. Hur (och om) kunskap som finns hos forskare når ut till allmänheten är ett tema som kommer upp i Martin Ericssons uppsats. Han diskuterar hur kunskapsanspråk om människo-raser sett ut i 1800- och 1900-talens uppslagsverk och hur förändringar i dessa förhållit sig till vetenskapliga förändringar. Även Carl-Filip Smedbergs uppsats handlar om vikten av hur kunskap formulerats och presenterats. Han visar hur Statistiska Centralbyråns indelning av väljare i socialgrupper påverkade de politiska partiernas sätt att legitimera sina maktanspråk.

Föreliggande häftes debattsidor innehåller repliker och genmälen med anledning av specifika texter som tidigare publicerats i *Historisk tidskrift*. Även dessa har naturligtvis en bredare relevans för historiker. Grundade diskussioner om forskning och tolkningar utgör värdefulla inslag i tidskriften. Även avhandlingsrecensioner hör till tidskriftens grundstommar. Tack vare opponenter som hörsammat vår begäran om att så snabbt som möjligt inkomma med recensioner kan detta häfte erbjuda våra läsare inte mindre än sex mycket aktuella opponentrecensioner. Fem av de avhandlingar som recenseras kom ut under 2021, en så sent som 2022. Till det kommer 13 kortrecensioner bland vilka de flesta läsare torde hitta något av intresse. Slutligen innehåller detta häfte under rubriken Meddelanden ett *in memoriam* för historikern Theresa Johnsson.

Uppsala universitet

SUSANNA ERLANDSSON